

3. Немов Р. С. Основы психологического консультирования / Р. С. Немов. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 169 с.
4. Осипова А. А. Общая психокоррекция / А. А. Осипова. – М. : ТЦ Сфера, 2004. – 512 с.
5. Философский энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 837 с.
6. Яценко Т. С. Основы глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика: навч. посіб. / Т. С. Яценко. – К. : Вища шк., 2006. – 382 с.
7. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: активне соціально-психологічне навчання: навч. посіб. / Т. С. Яценко. – К. : Вища шк., 2004. – 679 с.

Резюме. Стаття «Психодинамічна методологія як необхідна передумова психодіагностики дисфункцій психіки» висвітлює особливості процесуальної психодіагностики з позицій психодинамічної теорії. Проаналізовано проблему єдності діагностики і корекції у пізнанні внутрішньої суперечливості психіки. Зміст статті переконує у необхідності забезпечення процесуальності діагностики для продуктивності діагностико-корекційної роботи психолога за методом активного соціально-психологічного навчання, що визначається мірою оволодінням ним методологією психодинамічної теорії. **Ключові слова:** психодинамічна теорія, психіка, процесуальна діагностика, позитивна дезінтеграція, вторинна інтеграція, діалог.

Резюме. Статья «Психодинамическая методология как необходимая предпосылка психодиагностики дисфункций психики» освещает особенности процессуальной психодиагностики с позиций психодинамической теории. Проанализирована проблема единства диагностики и коррекции в познании внутренней противоречивости психики. Содержание статьи убеждает в необходимости обеспечения процессуальности диагностики для продуктивности диагностико-коррекционной работы психолога по методу активного социально-психологического обучения, что определяется мерой овладения им методологией психодинамической теории. **Ключевые слова:** психодинамическая теория, психика, процессуальная диагностика, положительная дезинтеграция, вторичная интеграция, диалог.

© 2012

С.Г.Харенко (м. Черкаси)

ПРОБЛЕМИ ГЛИБИННОЇ ПСИХОКОРЕКЦІЇ ПІДЛІТКІВ

Постановка проблеми. На сьогодні існує мало тренінгів, які забезпечують глибинну психокорекцію підлітків. Із цією метою нами запропоновано психокорекційні заняття глибинного спрямування за методом активного соціально-психологічного навчання (АСПН), що позитивно впливають на їх особистість, забезпечують розв'язання проблем пов'язаних з цим періодом розвитку та сприяють покращенню емоційного благополуччя, відносин із батьками, однолітками, оточенням тощо.

Метою статті є спроба проаналізувати проблеми, які супроводжують процес глибинної психокорекції підлітків, а також виявити основні глибинно-психологічні детермінанти, що обумовлюють виникнення негативних емоційних станів.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом спостерігається використання практичними психологами психокорекційних засобів глибинно-психологічного спрямування з метою надання підліткам психологічної допомоги. Це вимагає від них особливий підготовки, яка передбачає необхідність корекції власної особистості з метою формування необхідних особистісних та професійних якостей (Г. А. Балл [1], О. Ф. Бондаренко [2], С. Д. Максименко [3], В. А. Семиченко [4], В. А. Татенко [5], Н. В. Чепелєва [6], Т. С. Яценко [7-10] та ін.). Важливим досягненням цих вчених є розробка методів і прийомів особистісної психокорекції практичного психолога, які передбачають, усвідомлення й усунення внутрішніх конфліктів, розвиток самокорекції, формування здатності застосовувати отримані знання в професійній діяльності. Згармонізованість свідомої та несвідомої сфер психіки, соціально-перцептивний інтелект, професійна інтуїція є необхідними передумовами успішної роботи практичного психолога.

Одним із продуктивних шляхів глибинної психокорекції підлітків є груповий метод АСПН. Він характеризується економічністю, об'єктивністю, а інтерпретація психолога завжди представлена з урахуванням вражень інших членів групи. Глибинно-психологічна робота з підлітками за методом АСПН передбачає дотримання принципів функціонування групи, що передбачають: звертання один до одного на „ти”, спілкування на рівні „людина-людина”, відвертість, розгляд ситуації „тут і тепер”, добровільність, конфіденційність, відсутність оцінних суджень, критики, об'єктивування емоційних станів, вільне вираження почуттів та уникнення їх критики. Проте, незважаючи на перелічені принципи функціонування психокорекційної групи, її учасники мають право поводитися вільно, не боячись бути покараними за їхні порушення. Одним із основних принципів роботи у групі

АСПН є невимушеність і спонтанність, що забезпечує належний мікроклімат у групі, сприяє самопізнанню, розвінчуванню глибинно-психологічних чинників негативних емоційних станів підлітків тощо.

Гуманістичне спрямування групових психокорекційних занять за методом АСПН усуває можливість об'єктивування критики, тому вираження неприйняття матеріалу суб'єкта можливе у формі конфронтації, за допомогою якої здійснюється представлення інформації необхідної для особистого самопізнання підлітка. Тому об'єктивування негативної інформації здійснюється в тактовній формі, це сприяє уникненню знецінення матеріалу суб'єкта, забезпеченню його сприйняття й адекватному відображенню передумов емоційних станів підлітка. Принципи групового психокорекційного навчання сприяють щирому й відвертому вираженню власного погляду на ситуацію в групі. Шляхом усунення хвилювань учасника, породжених турботою про те, „який він матиме вигляд при цьому”.

Згідно з принципами АСПН, неприпустимою є поляризація матеріалу на позитивний – негативний, гарний – поганий, кращий – гірший. Відсутність оцінювання важливе не лише з морально боку, але й дидактичного, що є поширеним у шкільних умовах. Складним завданням для підлітків є сприйняття один одного без оцінних суджень та забезпечення максимальної емоційної розкритості, відкритості, позбавлення напруги, що може гальмувати їхню активність у ситуації „тут і тепер”. Нівелювання такої поляризації сприяє виявленню спонтанної та невимушеної поведінки підлітків, легкому вияву емоційних станів різної валентності, усуненню заохочення й покарання. Завдяки принципу безоціночних суджень забезпечується можливість моделювання різних ситуацій, випробування нових форм поведінки та представлення інформації, яка хвилює суб'єкта, що в реальному житті є неприйнятним або небезпечним. Причому основна увага звертається на глибинно-психологічні передумови виникнення негативних емоційних станів підлітків і доведення їх до його свідомості, що є першорядним завданням корекційних занять АСПН з підлітками.

Принцип „тут і тепер” забезпечує отримання особистісно значимого матеріалу безпосередньо під час функціонування групи, що доводить його достовірність. Поведінкові вияви підлітка містять значний обсяг інформації глибинного характеру, чому сприяє програвання різноманітних ситуацій. Розгляд якомога більшої варіативності життєвих ситуацій забезпечує повніше розкриття усталених особистісних характеристик, які впливають на формування емоційних станів підлітка.

Принципи групової роботи уможливають відмову будь-якого учасника, у випадку відчуття внутрішніх перешкод, виконувати певні вправи. Проте в групі пропагується активність, а наявність перешкод для виконання завдань є ознакою існування опорів, які необхідно долати. Причому слід уникати обговорення групового матеріалу поза групою. Це може позбавити емоційної напруги, а отже, і втрату бажання повернутися на занятті до опрацювання хвилюючих проблем, станів тощо, які мали певне емоційне навантаження.

Значна увага в процесі психокорекційних групових занять приділяється формуванню навичок об'єктивного сприйняття себе, своїх емоційних станів та інших учасників, без їх упередженої категоризації. Для цього об'єктивується сприйняття як самим себе, так й іншими учасниками групи. У процесі між особистісної взаємодії на емоційно-почуттєвому рівні з'являється можливість виявити наявні психологічні риси підлітка, що можуть бути використані задля зменшення негативних емоційних станів. Отримана під час групової психокорекційної роботи інформація осмислюється, після чого виділяються психологічні риси, на які варто спиратися з метою покращення емоційного благополуччя, а також ті, яких слід уникати.

В умовах групової роботи забезпечується атмосфера психологічної підтримки, захищеності та безпеки, що сприяє розвитку інтеграційних процесів її учасників, об'єктивуванню глибинного матеріалу, базових захистів і каталізуванню особистісних психокорекційних перетворень. Психологічна корекція – це психологічний вплив на ті чи інші структури з метою повноцінного розвитку й функціонування особистості. Груповий ефект передбачає можливість того, що одні учасники наслідуватимуть процеси саморозкриття інших. Крім того, забезпечуються умови навчання на досвіді інших учасників психокорекційної групи й отримання зворотної інформації, яка характеризується значною різноманітністю.

Функціонування групи згідно з переліченими принципами забезпечує необхідну динаміку роботи. Під час психокорекційного процесу за методом АСПН з підлітками групова динаміка впливає на виникнення прогресивних особистісних змін, які мають спрямування від позитивної, емоційної, багаторівневої дезінтегрованості учасників до вторинних інтеграційних процесів на більш високому рівні розвитку. Усуненню негативних емоцій підлітка (тривожність, депресивність, невдоволеність собою, страхи), які є індикатором особистісної дезінтеграції, сприяють позитивна психологічна атмосфера й інтеграційні процеси в групі. Послаблення таких переживань здійснюється завдяки підтримці, взаєморозумінню, психологічній захищеності тощо. Саме за таких умов відбувається часткова позитивна дезінтеграція деструктивних утворень психіки підлітка, коли актуалізується потреба глибинного самопізнання, самоаналізу й самоусвідомлення, яка в подальшому змінюється на часткову вторинну інтеграцію на більш високому рівні розвитку. Показником інтеграції на більш високому рівні розвитку є розширення самосвідомості, здатність до самоаналізу, рефлексії, розуміння ролі дитинства у визначенні глобальних життєвих установок, здатність до аутопсихокорекції тощо. Отже, при психокорекційній роботі завдяки

процесам позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції на більш високому рівні здійснюється зниження емоційного „зашумлення”, яке заважає раціональному опрацюванню підлітком власного матеріалу. При цьому суб'єкт набуває рефлексивних знань, які сприяють розвитку його соціально-перцептивного інтелекту.

Таким чином, вагомого значення під час групової психокорекції набувають особистісні механізми позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції на більш високому рівні розвитку, які відбуваються на фоні інтеграційних групових процесів. Причому забезпечується поступовість цих механізмів, які можуть мати й зворотній взаємозв'язок, інтеграційні групові процеси дещо випереджають особистісну дезінтеграцію. Найбільшій інтенсивності процеси дезінтеграції й інтеграції набувають через 5-6 днів групової роботи, що відповідає найпродуктивнішому періоду групової роботи – „робочій стадії”.

Психокорекція повинна забезпечувати позитивний характер дезінтеграції. Вона має активізувати конструктивні капсулювані вияви енергії лібідо, нівелюючи при цьому деструктивні – мортідо. У процесі групової психокорекції члени групи беруть активну участь у пізнанні себе та інших. Під час психокорекційного навчання спостерігається прийняття групових цінностей та формування навичок прийняття інших, взаємопідтримки й усунення ситуативних захистів.

Психодіагностичні та психокорекційні процеси АСПН мають процесуальний характер і здійснюються відповідно до вимог багаторівневості та порційності. Завдяки цим процесам групова робота набуває керованості й цілеспрямованості, що зорієнтовані на забезпечення індивідуально-неповторного психокорекційного результату кожного учасника тренінгового заняття. Матеріал психологічного пізнання, отриманий у процесі занять АСПН, забезпечує проникнення в зміст несвідомого шляхом позовжнього аналізу інваріантних характеристик поведінки підлітка. Пізнання стабілізованих характеристик психіки забезпечується об'єктивуванням феномену базових захистів, когнітивною основою яких є логіка несвідомого.

Психокорекційна робота з підлітками глибинного спрямування забезпечує розкриття внутрішнього потенціалу особистості, латентних можливостей і резервних ресурсів психіки. Загалом психокорекція сприяє оптимізації емоційного та психічного стану суб'єкта в цілому. У процесі психокорекційних занять за методом АСПН актуалізується когнітивний потенціал і розумові можливості підлітка. Його мислення є сформованим і здатним до абстрактних узагальнень, систематизації отриманої інформації, що підкреслює адекватність використання психокорекції за цим методом. Психокорекція здійснюється згідно з принципами рівності керівника й суб'єкта. Крім того, психокорекційний вплив передбачає наявність процесу розвитку особистості, який сприяє формуванню соціальних якостей індивіда [7].

У ході групової роботи практичний психолог повинен розуміти особливості деструкції психіки підлітка, які виявляються через поведінку в ході групового процесу, що зумовлює виникнення внутрішнього дискомфорту, напруження, труднощів у стосунках з іншими людьми, тривожності тощо. У підлітковій групі створюються оптимальні умови для виявлення внутрішніх детермінант емоційних станів, що є імперативними (незмінними) в будь-якій іншій схожій ситуації спілкування з батьками, однолітками, вчителями та іншими людьми. Вивченню внутрішньої зумовленості емоційних станів підлітків сприяє атмосфера спонтанності й невимушеності стосунків у групі. Такі умови забезпечують об'єктивування неконтрольованих внутрішніх детермінант, які активно впливають на характер і зміст спілкування. Практичний психолог акцентує свою увагу на фактах розбіжності між свідомо декларованими устремліннями до дії та самою поведінкою суб'єкта. Слід розрізняти справжню поведінку, яка часто суперечить декларованій меті, зміст якої невидимий для суб'єкта, від навмисної, демонстративної.

Таким чином, психокорекція глибинно-психологічного спрямування пов'язана з особистісними передумовами виникнення дисфункцій емоційної сфери. Вивчення цілісної психіки з її свідомою й несвідомою сферами вимагає від психолога значного професіоналізму, що допомагає в процесі глибинно-зорієнтованої психокорекційної роботи оминати супротив опорів, викликаних функціонуванням захисної системи [10]. Функційні та індивідуально неповторні особливості системної організації захистів часто визначають логіку несвідомого, яка суперечить свідомості, сприяючи адекватному об'єктивуванню глибинно-психологічних чинників виникнення дисфункцій емоційної сфери підлітків.

Під час формулювання психодіагностичних гіпотез перевага надається об'єктивуванню неусвідомлюваної логіки поведінки підлітка, а не вербальному матеріалу, отриманому під час групового тренінгу. Специфіка психодіагностичного та психокорекційного процесу групової роботи за методом АСПН виражається в єдності всіх методичних прийомів, в пізнанні цілісних проявів психіки учасників навчання з її свідомою та несвідомою сферами. У зв'язку з тим, що цей метод орієнтується на глибинні аспекти психіки підлітка, тобто її несвідомі вияви, суттєвого значення набуває спонтанна, невимушена поведінка, що забезпечує пізнання внутрішньої детермінованості вчинків. Задля цього в групі мінімізується формальна структурованість усіх процедур, прийомів і пропозицій керівника. Таким чином, суб'єкт отримує можливість вивчення когнітивно-семантичних передумов власної особистісної проблеми й розвиває вміння скористатися набутими рефлексивними знаннями для самопізнання в реальній дійсності та внесення бажаних корективів у власну поведінку.

Розв'язання особистісної проблеми підлітком, розширення й поглиблення рефлексивних знань передбачають зіставлення намірів до дії із самими діями підлітка. Він не в змозі адекватно усвідомлювати свою особистісну проблему, адже знаходиться в полоні ілюзій, які породжуються соціально-перцептивними викривленнями й оберігаються системою психологічних захистів. Важливим завданням є об'єктивування та усвідомлення власної особистісної проблеми, яка зумовлює виникнення дисфункцій емоційної сфери. До таких занять підліток може усвідомлювати лише наслідки дії особистісної проблеми, а саме: відчуття напруженості, тривоги, очікування невдачі, підвищену агресивність, пасивність, апатію тощо. Причому усвідомлюючи їх, він не розуміє ролі глибинно-психологічних чинників й її впливу на емоційну сферу та психіку в цілому. Виникнення особистісної проблеми спостерігається в ранньому дитинстві за наявності внутрішньої суперечності, яка маскується за рахунок суб'єктивної інтеграції психіки підлітка [8].

Аналіз матеріалу отриманого у ході занять доводить, що захисти виконують подвійну функцію, по-перше, вони забезпечують збереження й задоволення інфантильних інтересів „Я”; по-друге, – захист „Я” в актуальних умовах життєдіяльності. Базові захисти відповідають за збереження інфантильного емоційно значущого досвіду підлітка, пов'язаного з первинними лібідними об'єктами. До них він відчуває первинні лібідні потяги, які невидимо для нього структурують поведінкові й емоційні вияви. Система психологічних захистів виражається в логіці несвідомого, яка спирається на певну когнітивну базу. У психологічних захистах наявні системні характеристики, які самостійно не усвідомлюються суб'єктом. Саме вони впливають на поведінку підлітка згідно з провідним механізмом „від слабкості до сили”. Проте така сила є ілюзорною, адже базові захисти, які спираються на умовні цінності, започатковані в ранньому дитинстві і породжують часті відхилення від принципів об'єктивної реальності.

Забезпечення захисною системою тенденції „до сили” здійснюється за допомогою викривлення реальності, що зумовлює виникнення феномену „вимушеного повторення”. Він викликає з минулого досвіду переживання, зокрема едіпового порядку, які не могли проявитися раніше, тому що були витісненими, але тепер з'являється певна можливість їх задоволення. Втрата сподівання на отримання любові дезадаптує почуття власної гідності, викликає „почуття меншовартості”. Вияви дитячої сексуальності забороняються соціальним табу, що часто зумовлює появу тенденції „уникнення невдачі”, яка інколи може конкурувати з тенденцією „досягати успіху”. Остання сприяє активності підлітка, на противагу першій, яка призводить до пасивності, відмови від задоволення, породжуючи відчуття страху, тривоги, депресії, невпевненості у своїх силах, відчуттях тощо. Таким чином, основні тенденції захисної системи започатковуються едіповою ситуацією, під час якої суб'єкт переживає сильний інцестуозний потяг, що закріплюється на рівні захисного механізму.

Ніжні почуття едіпового порядку до одного з батьків (частіше протилежної статі) втрачають свою актуальність через неможливість задоволення або ж через народження іншої дитини, якій батьки приділяють значно більше уваги, що сприймається як зрада. Це ампутує енергетичні вияви дитини лібідного характеру, залишаючи їх нереалізованими, зумовлюючи її капсулювання та нагромадження, які ще більше посилюються в період статевого дозрівання. Ця витіснена енергія інцестуозного походження назавжди зберігає прагнення насолоди в поєднанні з неможливістю її досягнення. Це виражається потім у блокуванні власної активності за наявності енергії, котра шукає виходу.

Інфантильні бажання дитинства намагаються зреалізуватися в численних заміщеннях, у сфері яких діють психологічні захисти: проєкція, переміщення, перенесення, компенсація та інші. Ці заміщення здійснюються в рамках генерального механізму „від слабкості до сили”. Він інтегрує захисну діяльність, а єднання з лібідними об'єктами відбувається завдяки присвоєнню певних рис їхнього характеру в формі інтроєктів. Причому останні можуть мати і негативний відтінок стосовно одного з батьків, що породжує появу амбівалентних почуттів, які часто переносяться на власне „Я”. Це породжує суперечливість психіки, зумовлюючи виникнення внутрішньої проблеми підлітків.

Висновок. Таким чином, хоча суб'єкт і витісняє свої неадекватні побудження у несвідому сферу вони все одно проявляються в негативних емоційних станах дитини. Це підтверджує залежність суб'єкта від емоційних вражень дитинства, адже інцестні потяги суттєво впливають на появу запрограмованих виявів у поведінці підлітка. У ході глибинно зорієнтованих занять за методом АСПН об'єктивувалась залежність поведінки суб'єктів від едіпової ситуації, пережитої в дитинстві, яка проявляється в певних ригідних виявах. Психокорекційні заняття забезпечують можливість констатувати ці об'єктивування логіки несвідомого, яка визначає певну спрямованість поведінки на реалізацію нездійснених бажань дитинства, що часто пов'язані з потягом до близьких, рідних людей і вихователів. Це призводить до виникнення суперечності в пошуку об'єкта для заміщення й реалізації бажаного та труднощів, які виникають під час очікуваного єднання в реальних умовах. Спочатку цей процес має значну енергетичну силу, з якою психіка здійснює бажане єднання. Це прослідковується під час першого кохання, властивого для підліткового віку, яке є незабутнім, але рідко закінчується одруженням. Таким чином, перше заміщення табуйованих потягів досить сильне енергетично через посилення енергії лібідо за рахунок статевого дозрівання та соціального дозволу на любовні вияви. Проблеми інтимного життя часто зумовлюються виникненням деструктивних тенденцій, породжених суперечністю, а отже, утрудненням гармонізації сексуальної

та ніжної сфер психіки, зумовлених лібідними потягами едіпового порядку. Часто прагнення до сексуального єднання підміняються психологічною імпотенцією та певною тенденцією до психологічної смерті.

Література

1. *Балл Г. О.* Про психологічний зміст особистісної свободи // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 3. – С 18–26.
2. *Бондаренко А. Ф.* Психологическая помощь: теория и практика. – К.: Освіта України, 2007. – 332 с.
3. *Максименко С. Д.* Подросток: проблемы и перспективы / Наука і освіта, Спецвипуск – 2000 р. Матеріали Міжнародного Конгресу „Стреси в повсякденному житті дітей” Одеса 25-26 квітня 2000 р. – № 1-2. – 2000. – С. 98–99.
4. *Семиченко В. А.* Психология личности. – К.: Магістр, 2001. – 427 с.
5. *Татенко В. А.* До проблеми автентичності людського буття: парадигма вчинку // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992 – 2002: Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України / Академія педагогічних наук України. – Харків: ОВС, 2002. – Ч. 1. – С. 550–563.
6. *Чепельєва Н. В.* Теоретико-методологічні засади психологічної герменевтики // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002. Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України / Академія педагогічних наук України. – Харків: ОВС, 2002. – Частина 1. – С. 503–516.
7. *Яценко Т. С., Авраменко С. М., Зажирко М. П., Харенко С. Г.* Прикладні аспекти застосування активного соціально-психологічного навчання у школі: Навч. посібник. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2006. – 112 с.
8. *Яценко Т. С., Іваненко Б. Б., Харенко С. Г.* Об'єктні відношення та їх глибинно-психологічний зміст // Психологія і суспільство – Тернопіль: ТОВ Гал-друк, 2005. – № 3. – С. 53–58.
9. *Яценко Т. С.* Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2006. – 382 с.
10. *Яценко Т. С.* Едіпів комплекс і внутрішня суперечність психіки суб'єкта // Теоретичні питання освіти і виховання: Зб. наук. праць. – К., 1995. – Вип. 4. – С 162–164.

Резюме. У статті розглянуто основні проблеми які виникають під час психокорекційних занять з підлітками за методом активного соціально-психологічного навчання (АСПН). Розкрито особливості та проблеми виявлення глибинно-психологічних детермінант, що впливають на формування негативних емоційних станів підлітків. **Ключові слова.** Емоційне благополуччя, психологічна імпотенція, психологічна смерть, психологічні захисти, соціально-перцептивні викривлення, особистісна проблема, глибинно-психологічні детермінанти, свідомо й несвідомо сфера, глибинна психокорекція.

Резюме. У статье рассмотрены основные проблемы, которые возникают во время психокоррекционных занятий с подростками за методом активного социально-психологического обучения (АСПО). Раскрыты особенности та проблемы объективирования глубинно-психологических детерминант, которые определяют формирование негативных эмоциональных переживаний подростков. **Ключевые слова.** Эмоциональное благополучие, психологическая импотенция, психологическая смерть, психологические защиты, социально-психологические искривления, личностная проблема, глубинно-психологические детерминанты, сознательная и бессознательная сфера, глубинная психокоррекция.

© 2012

Т. С. Яценко (м. Ялта)
О. В. Педченко (м. Черкаси)
М. С. Маїк (м. Ялта)

АРХЕТИПНІСТЬ РЕЛІГІЙНОЇ СИМВОЛІКИ В ПСИХОМАЛЮНКАХ ТА ЗОБРАЖУВАЛЬНОМУ МИСТЕЦТВІ

Постановка проблеми. У статті представлено аналіз особливостей використання релігійної символіки в психомалюнках учасників АСПН в порівнянні з сюжетами творів живопису. Виявлено, що релігійні образи присутні у психомалюнках, теми яких були індиферентні стосовно релігійних мотивів, що засвідчує їх внутрішньо-архетипну детермінованість. Ми презентуємо малюнки із використанням релігійних образів які представлені